

Gints Turlajs,

Latvijas Jauno zinātnieku apvienības valdes loceklis

Kāpēc finanšu tirgos jāpārvalda svārsta princips? Lai tītari nelidotu

Ekonomika pieder pie tām norisēm, kas ir cikliskas. Dzīvajā dabā, sabiedrībā un tehnikā tādu ir daudz. Izteiktākās – zemes kustība ap sauli un no tās izrietošie gadalaiku un dienas un nakts cikli, pulksteņa rādītāju kustība. Mazāk paredzami – ekonomikas cikli, politiskais noskaņojums utt. Tomēr par ekonomikas cikliskumu šaubu maz.

Protams, katra jauna cikla augšupejošās fāzes noslēgumā vienmēr no jauna atsākas diskusijas un tiek pausti viedokļi, ka šī kārtība beidzot pasaulē atcelta un turpmāk viss ies tikai vienā virzienā – uz augšu. Tomēr, ieraugot strauji augšupejošu likni, parasti var diezgan droši prognozēt, ka tā tikpat strauji spoguļrakstā nāks atpakaļ – lejup. Šis fenomens zināms jau sen, un it kā visi par to informēti, tomēr aizvien pasaule uzkāpj uz tā paša grābekļa.

Ja vidējs nekustamā īpašuma cenu cikls ir samērā gerš – ap 10 un vairāk gadiem, – tad, piemēram, akciju cenām tas ir mazāks. Turklāt atmiņa ir ļoti īsa – akciju tirgū tiek lēsts, ka

tā varētu nebūt ilgāka par 6 gadiem. Nepārtrauktā jaunu cilvēku pieplūde, kā arī daudz piedzīvojušo tuvredzība liek nemitīgi pārvērtēt augšupejošo tendenču noturīgumu.

KAS PAKĻAUTS MŪŽIGAJAM CIKLISKUMAM

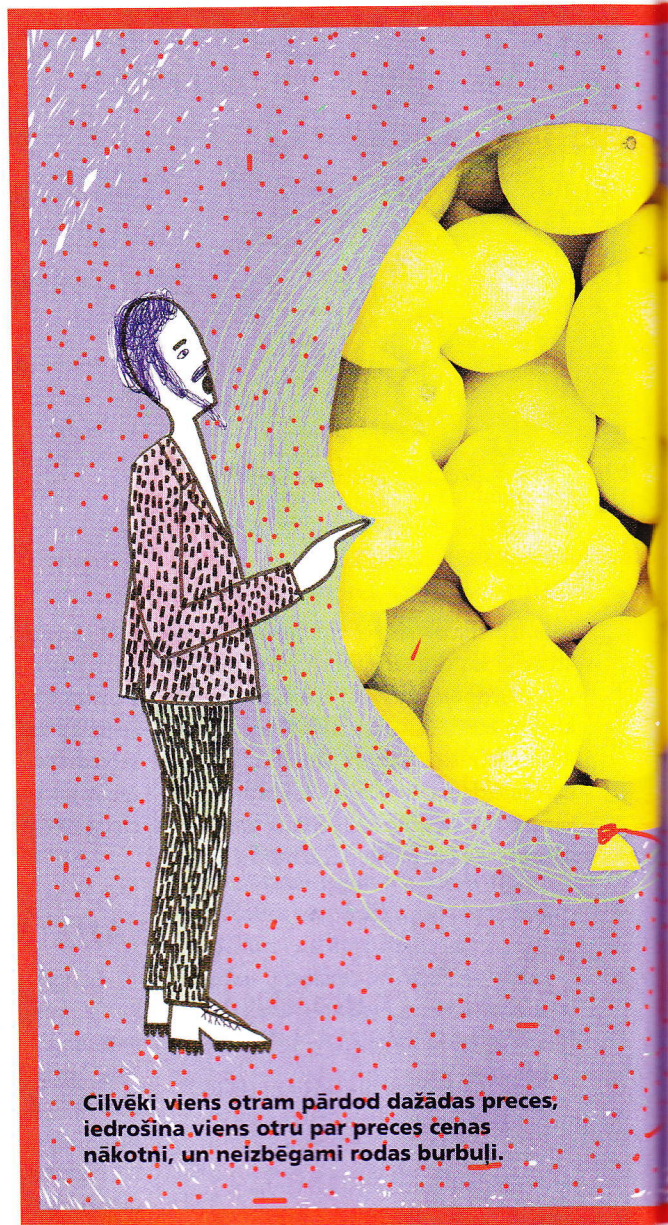
Cikliskumam un spekulatīviem *burbuļiem* visvairāk pakļauti jebkādi tirgi. Cilvēkiem tirgojoties vienam ar otru, noteikti notiek cenu svārstības uz augšu un uz leju. Kā viens no slavenākajiem – lai arī noteikti ne pirmais – tiek minēts hrestomātiskais gadījums ar tulpju sīpoliem Holandē, uz kuru mēdz atsaukties kā uz metaforu.

No Turcijas ievestās tulpes strauji kļuva populāras Eiropā. Tulpju sīpoli tika pirkti un pārdoti, un modes augstākajā punktā – 1673. gadā – dažu tulpju sīpolu cena varēja būt privātmājas vai prasmīga strādnieka 10 gadu algas vērtībā. Tomēr, protams, drīz vien šis *burbulis* pārplīsa un vēl nesen tik vērtīgie tulpju sīpoli pēkšņi vairs nebija vērti gandrīz neko. Līdzīgas parādības vairāk vai mazāk izteikti ir novērojamas gandrīz visos tirgos – griķu tirgū, pārvaļājumu kuģu tirgū un, protams, arī finanšu tirgū. Cilvēki viens otram pārdod dažādas preces, iedrošina viens otru par preces cenas nākotni, un neizbēgami rodas *burbuļi*.

Izteikti pakļauts cikliskumam ir finanšu tirgus. Akciju tirgus dalībnieki parasti apzināti riskē – svārstības uz augšu un leju šeit ļoti pierastas. Šajos tirgos eksistē arī īpaša

spekulantu šķira, kas cenšas nopelnīt ar tirgus svārstībām. Ļoti interesanta ir arī banku sistēmas darbība. Tā kā bankas darbojas ar noguldītāju naudu, tās pārsvarā drīkst nodarboties tikai ar kredīšanu, lielākoties arī ķīlu. Turklāt šai ķīlai jābūt drošai.

Vislabākā, protams, ir nekustamā īpašuma ķīla, kurai gandrīz nav nolietojuma, turklāt tās cena parasti ir augstāka un stabilāka nekā citiem aktīviem. Tas nodrošina nekustamajam īpašumam ļoti svarīgu vietu pasaules finanšu sistēmā. Tādēļ nekustamā īpašuma cenām bieži ir milzīga ietekme uz ekonomikas attīstību. Pēc iespaidīgā tirgus sabrukuma 2008. gadā visi pēkšņi atcerējās jau sen mirušo

Cilvēki viens otram pārdod dažādas preces, iedrošina viens otru par preces cenas nākotni, un neizbēgami rodas burbuļi.

ekonomistu Haimanu Minski, kurš atgādināja par mūžīgajiem cikliem un kredītēšanas milzīgo nozīmi.

Finanšu tirgū ar augstākām cenām iegūtā nauda parasti atgriežas tajā, vēl tālāk stimulējot cenu augšupeju. Arī lejupejas cikls ir līdzīgs. Diezgan nesenais fenomens – pasaules finanšu tirgus globalizācija – nozīmē, ka no šiem cikliem ļoti grūti izvairīties. Gandrīz neiespējami tas ir fiksētu valūtas kursu un pilnībā atvērtu finanšu robežu apstākļos. Vienīgā iespēja saglabāt ekonomikas augšupeju izrādījusies būt ražošanā spēcīgai, uz eksportu orientētai valstij.

BASEL II BIJA GLOBĀLA KĻŪDA

Protams, ka 2008. gada globālais grābeklis, uz kura uzkāpa visi kopā, izmēros droši vien ir pat lielāks par slaveno mācību grāmatās aprakstīto Lielo depresiju 30. gados, tādēļ grāmatām nu daudz jauna materiāla. 2003. gada 7. jūlijā laikrakstā *Diena* materiālā *Procentu likmes – vēsturiski zemākās rakstīju, ka aizdevumu likmes pasaulē sasniegušas vēsturiski zemākos līmeņus, piemēram, ASV tik zemas likmes nebija novērotas jau kopš 1958. gada, arī latos tās bija zemas. Tas nozīmēja bezprecedenta globālu gāzi grīdā bez nopietna pamata.*

Tādēļ jau drīz – 2003. gada 28. jūlijā – turpat rakstā *Ekonomikas risks – pārkaršana* rakstīju

par iespējamajiem riskiem pēc kāda laika, jo tajā brīdī visas pārkaršanas pazīmes vēl nebija novērojamas. Protams, tā izrādījās saucēja balss tuksnesī. Kā saka ekonomisti, stiprā vējā lido pat tītari, un eksponenciālā augšupeja kādu laiku turpinājās, bet

» Cerams, ka tomēr būsīm kļuvuši kaut nedaudz gudrāki un ar laiku – pat pēc 10, 30 un vairāk gadiem – mācēsīm pamanīt pārkaršušus tirgus

ne ļoti ilgi.

Lai arī daudzi atzīst, ka ASV finanšu tirgus liberalizācija vairākus gadus pirms lielās finanšu krīzes bija kļūdaina, nekad netiek runāts par ko citu. Kapitāla pietiekamības vienošanās *Basel II* bija globāla kļūda, kas ļoti ietekmēja nepatīkamos notikumus pasaulē. Lai arī tajā teiktais ir it kā obligāts tikai dažiem, praksē šo vienošanos īsteno liela daļa pasaules valstu. Laikā, kad regulējošās prasības augšupejas apstākļos bija jāpadara stingrākas, šī vienošanās padarīja tās vājākas. Diemžēl pasaules finanšu tirgus regulācijas vēsturē kļūdu bijis ļoti daudz, veiksmīgu piemēru pat ir mazāk.

Diemžēl, kādu laiku turpinoties izaugsmei, viss bijušais tiek aizmirsts un tiek kāpts atkal un atkal uz tā paša grābekļa. Turklāt nepārtrauktā tā sauktā finanšu inovācija, kuru daudzi ekonomisti uzskata par kaitīgu pārādību pēc būtības, cenšas regulāciju apiet. Jaunie finanšu instrumenti parasti arī tiek nepamatoti uzskatīti par revolucionāriem, kas likvidēs tirgus cikliskumu un cenu krituma risku.

Bieži vien stingrāka regulācija atsākas, tikai parādoties problēmām, kad pēc būtības regulējošās prasības jau būtu jāpazemina, lai mīkstinātu kritienu. Tas tiek saukts par svārsta principu – regulācija bieži vien svārstās no pārāk vājas uz pārāk stingru, turklāt nepiemērotos laikos.

KAD TAKSOMETRA VADĪTĀJS VAI APKOPĒJA JAUTĀ PAR NEKUSTAMO ĪPAŠUMU TIRGU

Protams, drīz vien pēc globālā sabrukuma tika radīti jauni, lielā mērā stingrāki kapitāla pietiekamības noteikumi *Basel III*, kas atkal ārēji izskatās pēc neveiksmīga svārsta principa iemiesojuma. Tomēr, par laimi, to stāšanās spēkā ir lēna un pakāpeniska, turklāt tajos pirmo reizi tiks ņemts vērā ekonomikas cikliskums

un nepieciešamība veidot lielākas rezerves un stingrākus noteikumus *treknajos gados* un atvieglot prasības ekonomikā grūtākajos brīžos.

Cerams, ka tomēr būsīm kļuvuši kaut nedaudz gudrāki un ar laiku – pat pēc 10, 30 un vairāk gadiem – mācēsīm pamanīt pārkaršušus tirgus. Uz pārkaršanu un cikla augšējā punkta sasniegšanu var norādīt vairāki indikatori. Akcijām – cenu attiecība pret peļņu, nekustamajam īpašumam – cenu attiecība pret īres ieņēmumiem vai algām utt.

Ir arī dažādi interesanti nemonētāri rādītāji, piemēram, par to, kad tiek pārdots nekustamais īpašums. Īstais brīdis, tiek uzskatīts, pienācis tad, kad jūsu taksometra vadītājs vai apkopēja pēkšņi pajautā par lieliskajām peļņas gūšanas iespējām nekustamo īpašumu tirgū. Protams, pēdējais nekustamā īpašuma cenu cikls bija ļoti agresīvs, un par to kā vienīgo īsteno lielas peļņas avotu visi runāja daudzus gadus. Īstā gudrība ir prast laicīgi pārdot jebkuru aktīvu, negaidot pēdējo brīdi – īpaši akciju tirgū, kur kritumi mēdz būt ļoti strauji.

Nākotnē būtu nepieciešams arī ar organizētu valsts politiku laicīgi ķerties pie nevajadzīgas pārliecīgas spekulatīvas aktīvu cenu izaugsmes, kas nav balstīta eksporta izaugsme un citos fundamentālos iemeslos, ierobežošanas ar fiskāliem, monetāriem un citiem līdzekļiem. **Ks**

